

УДК 338.242

*Н. Ю. Тимошенко,
к. е. н., ст. викл. кафедри міжнародної економіки,
Національний технічний університет України "КПІ"
Н. В. Менших,
бакалавр кафедри міжнародної економіки,
Національний технічний університет України "КПІ"*

ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ІННОВАЦІЙНОЇ ТА ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

N. Tymoshenko,
Ph.D. in Economics, the senior teacher of International economics department,
International Economics National Technical University of Ukraine "KPI"
N. Menshikh,
Bachelor of International Economics National Technical University of Ukraine "KPI"

PROBLEMS OF INNOVATION AND INVESTMENT DEVELOPMENT IN UKRAINE

У статті проаналізовано розвиток інноваційної та інвестиційної діяльності в Україні. Розкрито основні проблеми та перешкоди інноваційної сфери як на рівні підприємства, так і на рівні держави. Виділено фактори, що стримують інноваційну активність вітчизняних підприємств. Особливу увагу приділено проблемам фінансування інноваційної діяльності.

The article analyzes the development of innovation and investment in Ukraine. The basic problems and obstacles of innovation sector are determined both at the enterprise and at state levels. The factors that hold innovation activity of domestic enterprises are explored. Particular attention is paid to the problems of financing of innovation activity.

Ключові слова: інноваційна діяльність, потенціал, інвестиційна діяльність, інноваційна активність, фінансування.

Key words: innovation activity, investment activity, potential, innovation activity, financing.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Сучасний стан економіки України характеризується не лише поглибленням ринкових відносин, а й розширенням виробництва в умовах обмежених матеріальних ресурсів. Інтеграція України до світового економічного простору з високим рівнем конкуренції мала б обумовити перехід від екстенсивної моделі вітчизняної економіки до інноваційної моделі розвитку господарювання. Однак у сучасних умовах актуальною є проблема нагромадження і ефективної реалізації інноваційного та інтелектуального потенціалів країни.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідження різноманітних аспектів теорії і практики інноваційного й інвестиційного потенціалів проводили як українські, так і закордонні дослідники, зокрема: Беззубко Л.В., Геєць В.М., Єпіфанов А.О., Забарна Е.М., Ілляшенко С.М., Колесников Є.В., Федулова Л.І. та інші. Однак з метою активізації інноваційної та інвестиційної діяльності в Україні, актуально виявити ключові проблеми, які уповільнюють інноваційний розвиток країни.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

За даних умов, що склалися на території України, найважливішими факторами, що здатні забезпечити підвищення промислового виробництва, є реалізація у виробництві новітніх досягнень науково-технічного прогресу, підвищення конкурентоспроможності продукції та постійне вдосконалення системи управління виробництвом, що має сприяти оптимальному використанню матеріальних, виробничих і людських ресурсів. Тому саме інноваційна діяльність у сучасних умовах може стати основою стабільного та ефективного економічного зростання як окремо підприємства чи галузі, так і регіону або країни загалом.

Загальновідомо, що одним з основних чинників реалізації інноваційної діяльності та впровадження інновацій є наявність висококваліфікованих наукових кадрів [5, с.12]. До числа працівників наукових організацій, які виконують дослідні, експериментальні та науково-дослідні роботи, відносять дослідників, техніків, допоміжний персонал та інших працівників, задіяних в основній діяльності.

Так, за даними досліджень, проведених ООН, на рубежі тисячоліть Україна посідала одне з перших місць у світі за кількістю наукових співробітників, досить високе місце — за індексом розвитку людського потенціалу, а індекс рівня освіченості населення навіть перевищував середній індекс країн Східної Європи і СНД. Однак аналіз статистичних джерел свідчить про те, що існує стійка тенденція скорочення чисельності як самих науковців, так і організацій, які виконують наукові дослідження й розробки.

Основними причинами зменшення чисельності науковців в Україні є: процеси еміграції фахівців вищої кваліфікації; недостатність поповнення кадрового корпусу науковців молодими кадрами; відсутність перспектив щодо реалізації власних ідей через матеріальні, економічні та інші причини в країні; велика розбіжність між комерційними та державними окладами творчих працівників [8, с. 48].

Слід також зазначити, що в Україні слабо розвинута система післядипломної освіти, яка не забезпечує у відповідності з вимогами інноваційного розвитку неперервне оновлення фахового рівня всіх працюючих членів суспільства. На підвищення рівня кваліфікації в Україні витрачається на значно менше часу, ніж в інноваційно-розвинутих суспільствах.

Однак конкуренція на міжнародному і внутрішньому ринках загострюється, що впливає на необхідність підвищення уваги керівників підприємств будь-якої форми власності до проблем інноваційної діяльності, адже її результатом є продукція та послуги, що можуть задовольнити вимоги ринку та забезпечити високий рівень прибутків.

Інноваційна активність — цілеспрямована діяльність суб'єктів підприємницької діяльності щодо конструювання, створення, освоєння й виробництва якісно нових видів техніки, предметів праці, об'єктів інтелектуальної власності (патентів, ліцензій та ін.), технологій, а також впровадження досконаліших форм організації праці й управління виробництвом. За умов ефективної взаємодії всіх елементів інноваційної системи, основними чинниками інноваційної активності на макrorівні є темпи зростання державних витрат на розвиток науки та освіти, раціональна інноваційна політика держави, стимулююча податкова, кредитна, амортизаційна політика тощо [9, с. 159].

В Україні спостерігається зниження інноваційної активності підприємств, що свідчить, насамперед, про обмеженість внутрішнього платоспроможного попиту на інновації та відсутність дієвих стимулів до інноваційної діяльності. З урахуванням характеру ліцензій, які купляють вітчизняні підприємства, можна зазначити, що попит промислових підприємств України на інновації характеризується не лише обмеженими фінансовими можливостями, але й невисокою якістю. Збереження цих тенденцій може призвести до консервації технологічного відставання української промисловості.

Одним з суттєвих факторів, що стримують інноваційну діяльність на підприємстві є тривалий термін окупності нововведень, адже в умовах нестабільності це означає додаткові ризики. Саме внаслідок високого економічного ризику підприємства відмовляються від впровадження нововведень на виробництві, що в свою чергу стримує інноваційний розвиток країни.

Основними факторами, що стримують інноваційну діяльність вітчизняних підприємств є: нестача власних коштів; недостатня фінансова допомога держави; великі

витрати на нововведення; високий економічний ризик; недосконалість законодавчої бази; відсутність кваліфікованого персоналу; тривалий термін окупності нововведень; відсутність коштів у замовників; нестача інформації про нові технології; відсутність можливостей для кооперації з іншими підприємствами та науковими організаціями; нестача інформації про ринки збуту; відсутність попиту на продукцію; несприйнятливості підприємства до нововведень.

Визначальним для розвитку інноваційного середовища України є стан фінансування інноваційної діяльності, який, на жаль, знаходиться на досить низькому рівні [6, с. 54]. А оскільки саме фінанси супроводжують інноваційний продукт на всіх стадіях його створення, то стає зрозумілим до чого призводить їх недостатність або повна відсутність.

Відповідно до чинного законодавства, а саме: Закону України "Про наукову і науково технічну діяльність" інноваційний розвиток в Україні забезпечується за рахунок фінансування з різних джерел. Зокрема стаття 34 даного закону встановлює, що одним з основних важелів здійснення державної політики у сфері наукової та науково-технічної діяльності є бюджетне фінансування [1, с. 53]. Держава має забезпечувати бюджетне фінансування наукової та науково-технічної діяльності (крім видатків на оборону) в розмірі не менше 1,7% ВВП України. Однак фактичні обсяги фінансування наукової і науково-технічної діяльності з державного бюджету з кожним роком зменшуються.

Для вирішення проблем, що стримують збільшення інноваційного потенціалу країни необхідно визначити основні завдання і потенційні можливості щодо здійснення інноваційної діяльності в Україні. Основними завданнями, які Україна повинна перед собою поставити, для побудови інноваційної моделі економічного розвитку є:

- а) розвиток конкурентоспроможності великих корпорацій, їх здатності до концентрації і перерозподілу коштів у пріоритетні напрями;
- б) на державному рівні підвищити розвиток освіти, науки і технологій;
- в) інтеграція у світову інноваційну сферу, світову торгівлю наукоємними товарами та інтелектуальною власністю.

Враховуючи вищезазначене, одним з основних напрямів у процесі переходу України до інноваційного розвитку є покращення інвестиційного клімату в Україні і стимулювання інвестицій у розробку інноваційних продуктів та технологій [4, с. 23].

Пошук зовнішніх джерел фінансування не лише інноваційної діяльності, а й інших сфер економіки є визначальною рисою сучасного етапу розвитку України [10, с. 80]. Завдяки залученню інвестицій до виробництва — збільшуються його обсяги, модернізуються засоби, а в межах країни підвищується рівень ринкової конкуренції, платіжний баланс, розвивається інвестиційна інфраструктура.

Історично значна частина прямих іноземних інвестицій в українську економіку протягом усього періоду незалежності спрямовувалась у придбання вже існуючих підприємств, їх розширення, реконструкцію та часткову модернізацію. Насамперед, це стосувалось великих промислових підприємств. Однак, прямі іноземні інвестиції, що спрямовувались і в інші галузі та сфери вітчизняної економіки, доволі часто спирались на вже існуючу матеріально-технічну базу, а не створювали нові інноваційні осередки. Тому цілком закономірно, що з часом, коли

найбільш привабливі для бізнесу об'єкти були роздержавлені та змінили власників, то темпи й обсяги іноземного інвестування в українську економіку почали зменшуватись.

Важливе місце у інноваційній сфері відводиться інвестиційній діяльності. Інвестиції та інновації взаємопов'язані і взаємодіють між собою, тому щоб досягти економічний ефект необхідно основні обсяги інвестицій спрямовуються саме в інноваційну сферу економіки.

Динаміка прямих іноземних інвестицій залежить як від інвестиційної привабливості країни в цілому, так й окремих її регіонів. Хоча обсяги таких інвестицій є незначними, порівняно з інвестиційними коштами українських підприємств, у перспективі, за умови поліпшення інвестиційного клімату та продуманої регіональної політики, їх кількість може значно зрости [3, с. 95].

Що ж стосується державної підтримки розвитку інноваційної сфери, то можна стверджувати про низький рівень державного фінансування інноваційної діяльності. В Україні прийнято ряд законів і нормативно-правових актів, які повинні створювати сприятливі фінансові умови для інноваційної діяльності. Але більшість із них або не діє, або діє не повною мірою. Крім багатьох інших умов для формування інноваційного типу розвитку необхідна ще й політична воля і погодженість дій основних центрів економічної влади в державі (Верховної Ради, Уряду, Президента і Національного банку України).

Вагомим недоліком визначення обсягів і структури видатків на фінансування інноваційної сфери є те, що формування бюджетних видатків у цій галузі базується на пропозиціях міністерств і відомств, а не на незалежних оцінках їх реальних потреб, а це призводить до дисбалансу між потребою у фінансових ресурсах і їх наявністю.

Основними чинниками, що стримують розвиток інноваційної складової української економіки є:

1) низька заінтересованість економіки країни у високотехнологічних досягненнях науки і техніки. А саме державна політика країни спрямована на закріплення моделі економіки, що ґрунтується переважно на низькотехнологічних укладах, що є конкурентоспроможною на зовнішньому ринку винятково за рахунок дешевої робочої сили;

2) нерозвиненість ринкових інституцій. На сьогодні в Україні фактично діє лише вісім технопарків та зареєстровано близько 70 бізнес-інкубаторів, з яких насправді ефективно діючими можна назвати не більше десятка.

Похідними від названих чинників є: відсутність стратегічного інноваційного менеджменту, низький попит на інновації та інноваційну продукцію і недостатність інституційного забезпечення інноваційної діяльності [2, с. 137].

На сьогодні в Україні, крім зовнішніх інвесторів, є і власні внутрішні потенційні інвестори. Однак для широкого залучення внутрішніх інвестицій необхідні механізми, які б сприяли залученню тіньових капіталів. Крім того, у фінансовий обіг повинні залучатись і кредитні ресурси, майнові права і нематеріальні активи, позики, застави і інші види фінансових ресурсів, оскільки чим більше інноваційних капіталовкладень, тим ефективнішою буде інноваційна система. Вирішення цих проблем потребує розроблення державних програм, впровадження фінансових стимулів та розвитку відповідної інфраструктури інноваційної діяльності.

Створення такої інфраструктури стримує державна політика щодо розвитку інноваційної діяльності в країні. В Україні нормативно-правова база наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності має ряд недоліків. Законодавство, що регулює інноваційну діяльність, занадто розгалужене та розрізнене. Часто одні й ті самі положення можуть мати протилежні тлумачення, а ухвалені концепції розвитку не мати конкретних строків, виконавців та механізмів реалізації.

У свою чергу законодавча база інноваційної діяльності є недосконалою. На сьогоднішній день на законодавчому рівні відсутня достатня ефективність захисту прав інтелектуальної власності; не створені правові умови для функціонування венчурного капіталу як ринкового інституту; процедури створення окремих суб'єктів інноваційної діяльності безпідставно ускладнені. На законодавчому рівні не закріплені критерії інноваційності проектів і розмежування інвестиційних та інноваційних проектів.

Недостатньо вніормовані питання об'єктивної експертизи та конкурсних засад у бюджетному фінансуванні наукових, науково-технічних, інноваційних програм і проектів. Так, Закон України "Про державні цільові програми" передбачає обов'язкову державну експертизу проектів державних цільових програм "згідно із законодавством", яке відсутнє.

Існує неузгодженість термінології чинних законодавчих актів, що зумовлює можливість різного трактування закону та викривлює статистичну звітність у сферах наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності.

На державному рівні не врегульовані такі питання, як антимонопольне, податкове, патентно-ліцензійне та кредитне регулювання інноваційної діяльності. Не відповідає потребам забезпечення оновлення технологічної бази держави та зростанню конкурентоспроможності вітчизняної економіки формування бази чинних патентів на винаходи.

Отже, на основі законодавства має бути створене сприятливе правове середовище, яке забезпечує сукупність прав та обов'язків вітчизняних суб'єктів або їх іноземних партнерів у виборі видів господарської діяльності, її організаційних форм; у призначенні й використанні джерел фінансування, доступів до ресурсів, право володіння й розпорядження коштами виробництва.

Зробивши аналіз інвестиційної діяльності країни, можна назвати основні причини падіння показників інвестиційної діяльності по регіонах та невисокої інвестиційної привабливості України, є:

- 1) вузькість внутрішнього ринку;
- 2) надмірний податковий і адміністративний тиск на бізнес;
- 3) слабка розвиненість ринкових інститутів — корпоративного сектора, ринку цінних паперів, ринку землі, ринку нерухомості;
- 4) низька конкурентоспроможність багатьох українських товарів, що робить невивідними вкладення в їх випуск;
- 5) недостатня інтегрованість у світову економіку;
- 6) відсутність чіткої інвестиційної політики з відповідними механізмами реалізації на державному та місцевому рівнях;
- 7) нестача оперативної інформації і внаслідок цього зменшення ефективності співпраці між суб'єктами ринку;
- 8) інертність місцевої влади при залученні інвестицій, відсутність стимулів і механізмів для залучення інвестицій.

Найбільш серйозною проблемою для України на сучасному етапі — це різке коливання обмінного курсу і знецінення грошової одиниці країни. Щоб розв'язати цю проблему, необхідно володіти розвиненими фінансовими інструментами, які дозволяють б попередити валютні ризики за допомогою ф'ючерсів і інших інструментів.

Однією з складових інвестиційної привабливості країни є внутрішні інвестиції. Для їх збільшення доцільно розробити раціональні умови оподаткування ведення малого та середнього бізнесу, надання пільг веденню їх діяльності, що в свою чергу призведе до зниження рівня "тіньової економіки".

Негативним наслідком для малого та середнього бізнесу є утворення "регіональних монополій", тому важливо підвищити ефективність діяльності антимонопольних органів України. Низька інвестиційна привабливість регіонів України, призводить до низького рівня інвестицій в її економіку. Необхідно прикласти все неможливе для створення привабливого інвестиційного клімату для залучення як внутрішніх, так і зовнішніх інвестицій. Але, на жаль, інвестиційний рейтинг регіонів України свідчить про низький професійний рівень державного управління інвестиційною діяльністю.

ВИСНОВКИ

Сучасний стан інноваційної діяльності в Україні можна оцінити як незадовільний і такий, що не відповідає сучасному рівню інноваційних процесів у промислово розвинутих країнах. Для активізації інноваційної діяльності необхідно упроваджувати нові форми та методи досягнень науки і техніки, за рахунок розширення інноваційного ринку, який в Україні майже відсутній, а ефективність взаємодії його учасників є дуже низькою.

В Україні відчутне скорочення реальних обсягів фінансування науково-технічної сфери та відсутність послідовної державної стратегії розвитку, що впливає на здатність країни перейти до інноваційної моделі розвитку. Держава повинна створити оптимальні умови для розвитку інноваційної та інвестиційної діяльності, її загальної соціально-економічного розвитку, формування стимулюючого законодавства та інституційного середовища для всіх суб'єктів інноваційного процесу.

Держава має стати безпосереднім провідником інноваційного та інвестиційного розвитку, замовником і організатором досліджень і розробок на найсучасніших напрямках науково-технічного прогресу та сприяти їх упровадженню в усі сфери економічної діяльності. На нашу думку збільшення інноваційного та інвестиційного потенціалу призведе до зростання економіки країни загалом, покращить якість виготовленої продукції, модернізує виробництво, збільшить інтелектуальний потенціал.

Література:

1. Закони України "Про наукову і науково технічну діяльність" [Електронний ресурс] Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T020040.html
2. Беззубко Л.В. Інноваційний потенціал: монографія / Л.В. Беззубко, С.Є. Захаров, Н.М. Свєшнікова; Донбаськ. нац. акад. буд-ва і архіт. — Донецьк: [б. и.], 2008. — 201 с.
3. Геєць В.М. Інноваційні перспективи України / В.М. Геєць, В.П. Семиноженко. — Харків: Константа, 2006. — 272 с.
4. Забарна Е.М. Інноваційно-інвестиційний фактор економічного розвитку України / Е.М. Забарна. — О.: Ін-т проблем ринку та екон.-екол. досліджень НАН України, 2006. — 304 с.

5. Ілляшенко С. М. Управління інноваційним розвитком: проблеми, концепції, методи: навч. посіб. / С.М. Ілляшенко. — Суми: Університетська книга, 2003. — 278 с.

6. Колесников Є.В. Фінансова складова в результативності використання інноваційного потенціалу промислового підприємства: дис. канд. екон. наук: 08.00.04 / Є.В. Колесников. — Харківський національний економічний університет. — Харків, 2007.

7. Оцінка кредитоспроможності та інвестиційної привабливості суб'єктів господарювання: монографія / А.О. Єпіфанов, Н.А. Дехтяр, Т.М. Мельник та ін. / За ред. д.е.н. А.О. Єпіфанова. — Суми: УАБС НБУ, 2007. — 286 с.

8. Федулова, І.В. Теоретичне обґрунтування сутності інноваційного потенціалу // Галицький економічний вісник. — 2007. — № 4 (15). — С. 43—51.

9. Федулова Л.І. Інноваційний потенціал підприємства як фактор забезпечення результативності реструктуризації / Л.І. Федулова, М.О. Колош // Наукові праці МАУП. — К.: МАУП, 2007. — Вип. 3. — С. 48.

10. Юхновський І.В. Сутність та структура інноваційно-інвестиційного потенціалу економіки: основні підходи та напрями формування // Український соціум. — 2010. — № 2. — С. 159—171.

References:

1. Verkhovna Rada of Ukraine (1991), Law "On Scientific and Scientific Technical Activities", available at: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T020040.html (Accessed 12 June 2015).
2. Bezzubko, L.V. Zakharov, S.Ye. and Svieshnikova, N.M. (2008), Innovatsijnyj potentsial [Innovation potential] Donbas'k. nats. akad. bud-va i arkhitekt., Donetsk, Ukraine.
3. Heiets', V.M. and Semynozhenko, V.P. (2006), Innovatsijni perspektyvy Ukrainy [Innovative prospects Ukraine], Konstanta, Kharkiv, Ukraine.
4. Zabarna, E.M. (2006), Innovatsijno-investytsijnyj faktor ekonomichnoho rozvytku Ukrainy [Innovation and investment factor of economic development of Ukraine], In-t problem rynku ta ekon.-ekol. doslidzhen' NAN Ukrainy, Kyiv, Ukraine.
5. Illiashenko, S. M. (2003), Upravlinnia innovatsijnym rozvytkom: problemy, kontseptsii, metody [Management of innovation development: challenges, concepts, methods], Universytets'ka knyha, Sumy, Ukraine.
6. Kolesnykov, Ye. V. (2007), "The financial performance component in the use of innovative potential of industrial enterprises", Abstract of Ph.D. dissertation, Economy, Kharkivs'kyj natsional'nyj ekonomichnyj universytet. — Kharkiv, Ukraine.
7. Yepifanov, A.O. Dekhtiar, N.A. and Mel'nyk, T.M. (2007), Otsinka kredytopromozhnosti ta investytsijnoi pryvablyvosti sub'iektiv hospodariuvannia [Credit rating and investment attractiveness entities], UABS NBU, Sumy, Ukraine.
8. Fedulova, I. V. (2007), "Theoretical explanation of the essence of innovative potential", vol. 4 (15), pp. 43—51.
9. Fedulova, L. I. and Kolosh, M.O. (2007), "The innovative potential of the enterprise as a Factor of impact of restructuring", Naukovi pratsi MAUP, vol. 3, pp. 48.
10. Yukhnovs'kyj, I. V. (2010), "The essence and structure innovation and investment potential of the economy: the main approaches and directions of forming", Ukrain's'kyj sotsium, vol. 2, pp. 159—171.

Стаття надійшла до редакції 18.06.2015 р.